

DOKU, METİN VE KONTEKS *

Alan DUNDES
Çeviren: Metin EKİCİ**

Halk bilgisinin çeşitli türlerinin tamamı mükemmelen tarif edilmedikçe veya tarif edilene kadar bir disiplin olarak halk bilimi hiç bir zaman mükemmelen tarif edilemez. Halk bilgisi materyallerine saha dışından getirilen ölçülere göre halk bilimini tarif etme girişimleri başarısızlığa mahkumdur. Örneğin olağanüstü inanmalar bir kaynak şahsın hususi bir olağanüstü inanmanın doğruluğuna ve geçerliliğine inanıp, inanmaması esas alınarak tarif edilemez. Olağanüstü inanma veya halk bilgisinin herhangi bir formu bu şekilde tarif edilirse, “Bir ayna kırmak yedi yıl kötü şans getirir” şeklindeki batıl inanmanın ne olarak adlandırılacağı konusunda, bir ayna kırmanın kötü şansla ilgisine kaynak şahıs inanmadığı zaman problem ortaya çıkar.¹

Halk bilgisini tarif etmede kullanılan belki de en yaygın harici ölçü halk bilgisinin nakledilme ölçüsüdür. Halk bilimciler, halk bilgisinin “sözlü gelenek”² olduğunu veya “sözlü gelenek” içinde olduğunu söylemeye alışkındır. Ancak halk bilgisinin pek çok formu hiç de sözlü olarak nakledilmez. Bir erkek çocuk bilye oynamasını veya su üstünde taş kaydırmasını başka erkek çocukların oynayışına bakarak öğrenebilir. Mimikler, oyunlar ve halk oyunları gibi sözlü olmayan halk bilgisi ürünlerinin sözlü gelenekte yer aldıklarını söylemek doğrusu uygun değildir. Birbirine zıt veya ikiye ayrılmış bir ölçü olarak “yazılı” olanın zıttı

olarak “sözlü” olanı alsak bile, yapılacak son tahlilde, sözlü olan deneysel olarak müdafaası imkansız bir şey gibi görünür. Halk bilgisinin sayılmayacak kadar çok yazılı formu var. Temel olarak yazılı halk bilgisi örneklerine dahil olanlar: Elyazması şiirler, otomobil isimleri, kitap veya defter başına yazılan ilahiler, (kitapçıların yazdığı bir şey), uygunsuz yerlere yazılan yazılar ve geleneksel mektuplar (zincirleme mektuplar gibi). Halk bilgisinin tarifinin onun nakil tarzına göre yapılmasındaki daha ciddi bir engel ise, kültürün diğer pek çok kısmının da tam olarak halk bilgisinin nakledildiği yoldan naklediliyor olmasıdır.³ Örneğin; çiftçi bir ailenin oğlu traktör kullanmayı ya babasının kullanımına bakarak veya şifahi olarak (başka bir ifade ile sözlü olarak) nasıl kullanılacağını ona söylenmesi veya her ikisinin birlikte kullanılması yoluyla, yani hem bakmak, hem de sözlü olarak anlatılmak suretiyle öğrenir. Gerçi herhangi bir halk bilimcinin traktör kullanmayı halk bilgisinin uygun bir örneği olarak kabul edebileceği de şüphelidir. Aynı şekilde, şahıslar dış fırçaları üzerine dış macunu koymayı ve parkmetreye bozuk para koymayı öğrenirler. Açıkçası halk bilgisi ürünlerinin nakil tarzı hiçbir şekilde sadece halk bilgisi malzemeleriyle sınırlı değildir ve bunun sonucuna göre; nakil tarzı diğer kültürel malzemelerden farklı olarak halk bilgisini tarif etmede sınırlı bir yeri olan yardımcı bir ölçüdür. Bura-

dan hareket ederek, bir kişi halk bilgisinin ne olduğunu bu konuda hiç bilgisi olmayan bir kişiye açıklarken tariflerin tamamen “sözlü”, “gelenek” ve “nakil yolu” gibi terimlere dayanmasının tartışılabilir olduğunu haklı olarak söyleyebilir. Bununla birlikte Utley’in yakın zamanda tarif problemini kavrama girişimi onun “sözlü olarak nakletme” ölçüsünü özde esas alan kullanılmaya hazır (operatinal) tarif olarak adlandırdığı tariflerle sonuçlanır.⁴ Başka bir yeni çalışma da bir kısmı itibariyle korkulan bu aynı şeye adanmış olup, Maranda aynı iddiayı şöyle muhafaza eder; “Halk bilgisinin ne olduğunu tarifte nakil yolu anahtardır.”⁵ Buna rağmen bu halk bilimcilerin her ikisi de, aslında formun halk bilgisini tarifte, teoride kullanılan bir ölçü aracı olması gerektiğinin ve olduğunun farkındadır. Halk bilgisini tarif için kullanılan ölçüler harici değil, dahili olmak zorundadır. Tabii ki, halk bilgisinin kültürün diğer özelliklerine benzer şekilde nakledildiğini kaydetmede bir zarar yoktur, fakat şu husus anlaşılmalıdır ki, bir halk bilgisi tarifine malzeme olarak hiçbir katkıda bulunmayan bu özellik, kültürün aynı tarzda nakledilen diğer özelliklerinden halk bilgisini ayırabilir.

Buna göre halk bilgisini tarif problemi, bütün halk bilgisi formlarını etraflıca tarif etme görevinde kaynayıp, buharlaşır. Bir defa bu tamamlandıktan sonra, halk bilgisinin ve halk biliminin belli sayıda tarifini yapmak mümkün olacaktır. Ancak, disiplinin çeşitli örneklerden oluşan ve günümüze kadar gelen tarihi gösteriyor ki, tek bir türün tamamen tarif edilmesi konusunda yapılmış fazla bir şey yoktur.⁶ Günümüzde, halk bilimi öğrenimine yeni başlayan bir öğrenci, öğretmeni ne atasözü veya batıl inanmanın ne

olduğunu sorduğunda, ona bir atasözü veya batıl inanma kitabı okuyarak bunların ne olduğunu öğrenmesi gerektiği ve bu ödevi tamamladıktan sonra o atasözü veya batıl inanmanın ne olduğunu öğreneceği söylenememektedir. Atasözü üzerine yapılmış standart bir çalışma, şu açıklamayla başlar; “Atasözünün tanımı, bu tanımı üstlenmenin getireceği sorumluluktan dolayı çok zordur.” Bir öğrenciye “ifade edilemeyen bir kalite, bize şu cümlenin atasözü olduğunu ve şu cümlenin ise olmadığını gösterir” denir. Kalite ifade edilemediği için, bu açıklama şöyle devam eder; “Hiçbir tanım bir cümlenin atasözüne ait olduğunu pozitif bir şekilde bize veremeyecektir.”⁷ Stith Thompson bir motifi tam olarak ne olduğu sorusuna gerçekten cevap veremeyeceğini itiraf etmekle kalmaz, ama o “motiflerin tam olarak neye benzediğinin bir farklılık yaratmadığını” kabul eder. Tarif problemine yönelik olarak Thompson’un tavrı, onun özel çalışması olan “Halk Masalı” (The Folktale) adlı eserinde açık bir şekilde görülür. Thompson; “Onu tam olarak tarif etmek için hiçbir girişimde bulunmadı.” kaydını koyduktan sonra, “Bir halk bilgisi sözlüğü için halk masalı tarifini yazma esnasında temel bir tarif bulunmaması büyük bir kolaylıktır. Çünkü bu eksiklik, bir anlatmanın ait olabileceği bir türe tam olarak karar vermede uzun tartışmalara girmek mecburiyetini ortadan kaldırır.”⁸

Aynı acınacak durum daha başka türlerle ilgili tartışmalarda da görülür. “Ballad” a adanan bu kadar büyük araştırma zenginliğine rağmen tam olarak balladın ne olduğunu anlatmak aşırı derecede zor bir iş olarak beklemektedir. Afrika çalışmaları bölümü öğrencisi bilmek ister ki, tek bir olay üzerinde yoğunlaşan bir Afrika anlat-

ma türküsü neden ballad değildir? Tabiat bilimlerinde parçaları görebilecek aletlerin varlığından önce o parçalar tarif edilirken, halk biliminde materyaller kolaylıkla görülmekte ve duyulmakta, fakat hala tarif edilememektedir.

Çeşitli halk bilgisi formlarını tarif etmeyi cesaretlendirmeye çalışmak ve bunun neticesinde halk bilgisi sahasının kendi kendisini tarifte herbiri tarif için yardımcı olacak üç seviyeli bir tahlil teklif etmek istiyorum.⁹ Herhangi bir halk bilgisi unsurunu bir kişi dokusu (texture), metni (text) ve onun çevre ve şartları (context) itibariyle tahlil edebilir. Bir halk bilgisi türünün sadece bunlardan birinin temel alınarak tarif edilmesi mümkün değildir. Bir tür, ideal olarak bu üç seviyenin hepsinin göz önüne alınmasıyla tarif edilmelidir.

Çoğu türlerde (ve sözlü bir karakterde olanların hepsinde doku (texture) hususi fonemlerin ve morfemlerin içinde yer aldığı dildir. Böylece halk bilgisinin sözlü formlarında dokuya ait (textural) özellikler dil ile ilgili özelliklerdir. Örneğin atasözlerinin dokuya ait özellikleri kafiye ve alliterasyonu içine alır.¹⁰ Çok yaygın, diğer dokuya ait özelliklerine ise; yoğunluk, derinlik, ekleme yerleri, tonlama ve yansıma dahil edilebilir. Herhangi bir halk bilgisi türünde daha önemli olan dokuya ait özelliklerin, o türün bir örneği olarak başka bir dile çevrilmesi daha zordur. Bundan dolayı, kalıplaşmış sabit türlerin dokusu (kelimelerin ve aynı zamanda muhtevanın oldukça sürekli değişmeyen bir özellik arzettiği türlerde) çeviri imkanına özü itibariyle engel olabilir. Örneğin; tekerlemeler dokuya ait özelliklere o kadar bağlıdır ki, bir dili kullanan toplumdan bir başka dili kullanan topluma çok

nadir olarak geçerler; özellikle de söz konusu diller genetik olarak birbiriyle ilişkili değillerse tekerlemelerin bir dilden başka bir dile çevrilmeleri hemen hemen imkansızdır. Diğer taraftan tekerlemelerin kalıplaşmış sabit yapısından farklı olarak serbest yapıya sahip olan halk masalları dil sınırlarını çok daha kolay bir şekilde aşar. Kalıplaşmış sabit haldeki halk bilgisi türleri ve serbest halk bilgisi türleri arasındaki dokuya ait farklılıklar halk bilgisinin yayılması konusunda Von Sydow'un ortaya koyduğu teorideki aktif ve pasif geleneksel taşıyıcı arasındaki farklılık kadar önemlidir.¹¹

Halk bilgisinde doku incelemesi esas itibariyle dil çalışması olduğundan (her ne kadar halk oyunları ve halk sanatında dokuya ait benzerlikler varsa da) dokuya ait çalışmalar halk bilimcilerden daha çok dilbilimciler tarafından yapılmıştır. Dahası, dilbilimdeki teori ve metoda ait pek çok gelişme sebebiyle, bazı dilbilimciler arasında halk bilgisi türlerini sadece dokuya has karakteristiklere dayanarak tarif etmeye girişme eğilimi vardır.¹² Bu girişim benim "dilbilime ait yanlış" diye adlandırdığım bir tespittir ki, bu da başka bir ifadeyle halk bilgisini inceleme ve tahlil etme işinin, dil inceleme ve tahliline indirgemek demektir. Böyle bir yaklaşımın teoriyle ilgili çok açık zayıf noktalarından birisi dokuya ait özelliklerin nadiren, belki de hiçbir zaman, halk bilgisi türlerinden sadece birisiyle sınırlı olması gerçeğidir. Kafiye, bazı atasözlerinin dokusuna ait bir özelliktir, fakat kafiyenin aynı zamanda bilmecelerde de bulunması gerçeğinin anlamı, kafiyenin atasözleri ile bilmeceleri birbirinden ayırmada değerinin olacağı veya hiç olmayacağıdır. Halbuki, dokuya ait kesin bazı özellikler metin, çevre

ve şartların tahlilinden elde edilen özelliklerle bağlantılı olarak kullanıldığına halk bilgisi türlerinin tarifinde büyük bir kullanıma sahip olabilmeleri söz konusudur.

Bir halk bilgisi ürününün metni (texti) esas itibarıyla bir masalın bir versiyonu veya tek bir anlatımı, bir atasözünün yeniden söylenmesi, bir halk türküsünün okunmasıdır. İnceleme amacına yönelik olarak metnin dokusundan bağımsız olarak ele alınabilir. Bunun yanında doku bir bütün olarak çevrilemezken, metin çevrilebilir. “Kaynayan kahve bozulur (Coffee boiled is coffee spoiled)” atasözünün metni teoride herhangi bir dile çevrilebilir, fakat kafiyenin dokuya ait özelliklerinin çeviride yaşaması özü itibarıyla hiç mümkün değildir. Dokunun yapıyla ilgili bir incelemeye konu edildiği tarzda, bir metin de yapıyla ilgili bir incelemeye konu edilebilir. Ancak, böyle bir incelemenin sonuçları doku tahlili yoluyla elde edilen yapısal dilbilim vasıflandırmasına kontrast teşkil eden halk bilimine has yapısal vasıflandırma olacaktır.¹³ Halk bilimcilerin çoğunun çalışması metinle ilgilidir. Doku, dilbilimcilerin ilgisine bırakılırken, incelemenin üçüncü seviyesini oluşturan şartlar ve çevre (context) hemen hemen tamamen göz ardı edilmiştir.

Bir halk bilgisi ürününün konteksi bir ürünün içinde aktüel olarak yer aldığı hususi bir sosyal durumudur. Konteks ve fonksiyonu birbirinden ayırmak şarttır. Fonksiyon, özü itibarıyla belli sayıda kontekse dayanarak oluşan özel bir sonuçtur. Çoğunlukla fonksiyon mevcut bir halk bilgisi türünün kullanımı veya amacı hakkında bir araştırmacı veya incelemecinin kendisinin ne düşündüğüdür. Buna göre, mitin fonksiyonlarından

biri günümüzdeki bir harekete bir kutsallık sağlamaktır; atasözlerinin fonksiyonlarından biri günümüzdeki bir harekete kutsal olmayan, din dışı bir anlam kazandırmaktır. (Afrika hukuk işlemlerinde atasözlerinin aktarılmasının, hukuk kurallarının bizim kültürümüzdeki gibi aktarılması durumlarıyla benzerlik teşkil ettiğini kaydediniz.) Hususi bir mit veya atasözünün kullanıldığı gerçek bir sosyal durumla, bu fonksiyonlar aynı değildir. Bir kabilenin ortaya çıkışını anlatan bir mitin o klanın egosunun oluşmasına katkıda bulunduğunu söylemek, tam olarak nasıl, ne zaman, nerede, kime ve kim tarafından bilinen hususi bir oturumda bu mitin anlatılması demek değildir. Fonksiyon ve konteksin detaylı açıklaması hakkındaki genel tartışmaların ortaya koyduğu önemli farklılık, bilmece türünün örnek olarak ele alınmasıyla daha iyi anlaşılabilir.

Halk bilimciler yanlış bir şekilde sadece bilmece metinlerini yayımlamakla tatmin olurken, antropologlar bilimcelerin bazı fonksiyonlarından bahsetmeyi araştırmalarına dahil etmek suretiyle kendileriyle övünmüşlerdir. Buna göre, antropologların hazırladıkları bilmece derlemelerinin önsözünde bilimcelerin çeşitli bazı fonksiyonları (örneğin; kur yapma törenlerinde bilimcelerin kullanımı gibi) sıralanmıştır. Ancak, antropologlar çok nadiren, belki de hiç bir zaman, derledikleri bilmece metinlerinden hangi bilimcenin hangi fonksiyon için kullanıldığı hakkında bir bilgi vermişlerdir.¹⁴ Kontekse ait bir tür bilgi verilmekte, fakat bu bilgi de şahsi metinlere dayandırılmadan verilmektedir. Bundan dolayı, verilen bu bilgi metin hakkındaki doğru bir tetkike dayalı bir bilgi değildir. Metinle (ve dokuyla) birlikte konteksi de kaydetmenin neden o kadar önemli

olduğu hakkında belki bazı sorular vardır. (Halk bilgisini kendi orijinal ana dilinde derleyememenin anlamının, dokunun derlenmemesi demek olduğunu kaydediniz.) Konteksi derleme mecburiyetinin bir sebebi de hususi bir durumda, hususi bir metnin niçin kullanıldığını açıklamaya ciddi bir girişimde bulunmak için böyle bir bilginin gerekliliğinden dolayıdır. Bu noktayı bilmeceler hakkında bir hipotezle açıklayalım.

Yakında yapılan bilmecelerin yapısı hakkındaki bir çalışmada, bilmecelerin bir tipi zıtlık bilmeceleri şeklinde ayrılmıştır.¹⁵ Zıtlık bilmecelerinde tanımlayıcı iki unsur öyle bir tarzda birbiriyle çatışmaktadır ki, bu iki unsur birlikte bir şeye ait değil gibidir. Örneğin; “Neyin gözleri vardır ama göremez ?” Bu bilmecede tanımlayıcı ilk unsur “gözleri vardır” ve ikincisi “göremez” dir ve bu iki unsur aynı anda bir şeye ait gibi görünmez. Başka bir ifadeyle; bunların ikisi içiçe geçmiş bir bütünlük veya bir ünite oluşturacak şekilde ortaya çıkmazlar. Sadece cevabın, yani “patatesin”, telafuz edilmesi üzerine bu iki ayrı unsur uygun bir şekilde ve mantıklı olarak birleştirilebilir. Bilmecelerin kur yapma ayınlarındaki tuhaf ama yaygın kullanımını hatırlayarak, bir kişi bilmecelerin kur yapmada kullanılması fonksiyonunun sebebinin zıtlık bilmecelerinin birbiriyle ilgisiz iki prensibin evlilikle ilgili hale getirilmelerinde olduğu gibi evlilik için minyatür yapısal modeller sağladığı hipotezini düşünebilir. Gerçekte dışarıdan evlenmenin söz konusu olduğu toplumlarda gelin ve güveyin -bilmecedeki tanımlayıcı unsurları gibi- yakından ilgili olmamaları kültürel olarak zorunludur. Buna göre, burada iki ayrı şahsiyetin veya daha doğrusu aile bireyleri-

nin beraber oluşturdukları konteksin (sosyal durumun) yapısı, o kontekste kullanılan metnin yapısıyla paralel hale getirilir. Ne yazık ki, bu hipotezi doğrulayacak veya reddedecek çok az bulgu vardır. Bilmecelerin kur yapma ayınında kullanıldığı o kültürlerde, zıtlık bilmecelerinin, zıtlık ihtiva etmeyen bilmecelerden daha çok kullanılıp, kullanılmadığı hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. “Bilmeceler gençlerin kur yapmaları sırasında kullanılmaktadır” veya “Güvey, gelinin yanında oturma hakkını sadece kendisine sorulan bilmeceleri yanındaki arkadaşlarıyla çözdüğü anda elde etmektedir” gibi ifadeler, hiç bir fayda sağlamaz.¹⁶ Elimizdeki tek delil, edebi metinlerde karşılaştığımızdır. Örneğin; masallarda müstakbel güveye bir bilmece sorulup, onu çözmesi istenerek test edilmesindeki gibi (krş. Motif H 551). Buna ek olarak, evlilik şartı olarak bilmeceleri çözenin geçtiği balladlar da vardır. (Child E, 46 ve 47 numaralar). Halk bilgisine ait bu malzemelerde zıtlık bilmecelerinin kullanıldığı hakkında bazı deliller vardır. Buna göre, “Kaptan Wedderburn’un kur yapması”nda kemiksiz bir tavuk, çekirdeksiz kiraz ve diğerleri vardır. Masallarda evlilikle ilgili test çok sık olarak “imkansız görevler” (Motif H 1010) veya mantığa aykırı görevlerden (Motif 1050) oluşur. Mantığa aykırı görevler yaygın olarak zıtlık bilmeceleri gibi kurulmuşlardır: ne çıplak, ne de elbiseyle gelmek, ne hediye ile, ne de hediyesiz gelmek veya ne at sırtında ne de yürüyerek gelmek gibi. Görünüşte tezat teşkil eden tanımlayıcı elementlerin bir zıtlık bilmecesindeki cevapla çözümlenmesinde olduğu gibi verilen göreve bulunan çare mevcut tezatı çözer.

Kur yapmada kullanılan bilmeceler-

rin muhtemel psikolojik önemi burada teklif edilen hipotezi destekler görülmektedir. “Sorular ve cevaplarla” fazla endişelenmek veya rüyalarındaki korkunun, cinsel yetersizlik veya uygunsuzluğun oluşturduğu geleneksel bir korkunun ifadesi olduğu şeklinde uzun zamandan beri yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak masal kahramanını bilmece çözmeye zorlamak iktidarsızlık tehlikesidir. Zıtlık bilmeceleri durumunda, kendisine bilmece sorulan kişinin birbirine benzemeyen, ilişkisiz iki şeyi bir araya koymasına istenmektedir ki, o iki şey birlikte dursun. Bu iki şey (tanımlayıcı unsur) bilmeceyi soran kişi tarafından yanyana koyulmaktadır, ancak kahraman doğru cevabı verirse bu şeyler uygun şekilde birbirine eklenebilir veya bir bütün oluşturabilir. Buradaki cinsel sembolizm yeteri kadar açıktır. Bu bağlantıda da görüleceği üzere, zıtlık unsurları ihtiva etmeyen bilmecelerden çok, zıtlık bilmecelerinin kur yapma ayinlerinde kullanılıp, kullanılmadığını bilmenin yeterli olmadığı, ama tam olarak ne tür zıtlık bilmecelerinin kullanıldığını bilmenin önemli olabileceğini de derlemek gereklidir. Eğer, örneğin; bir şeyden yoksunlukla ilgili durumu inkar eden zıtlık bilmeceleri bu durumda kullanılıyorsa, bu özellik, ortaya konulan hipotezi ciddi şekilde kuvvetlendirir. Bu tip zıtlık bilmeceğinde tanımlayıcı elementi oluşturan ikinci kısım, birinci kısmın mantıklı olarak veya tabiatında bulunduğu kabul edilen unsurun inkar edilmesini ortaya koyar. İngiliz bilmecelerinde, yoksunlukla ilgili durumu inkar eden zıtlıklar insan vücuduyla ilgili karşılaştırmaları içine alır. Bu tip bilmeceler hakkındaki kısa ama parlak değerlendirmesinde bayan Wolfenstein, hadım etme temasına oldukça açık bir şekilde dikkat

çekmiştir.¹⁷ Örneklerin çoğunda, vücudun fiziki kısımlarından biri fonksiyonunu yitirir; gözler görmez, kulaklar işitmez, ayaklar yürüyemez vb. gibi. Kur yapma ayinlerinde bu tip bilmece kullanılırdı, buna bağlı olarak güveyin hadım edilmesinin getirdiği iktidarsızlık tehlikesini veya ima edişini ortadan kaldırması çok büyük bir ihtimalle beklenirdi. Geleneksel doğru cevabı vermek suretiyle, müstakbel güveyi psikolojik fonksiyonsuzluk tehlikesini ortadan kaldırır.

Yukarıdaki hipotez kabul edilir şekilde spekülasyondur. Ancak, bilmece fonksiyonlarından en yaygın olanlarından birinin hipoteze dayanan açıklamasının geçerliliğine bakmaksızın konteksi kaydetmenin avantajını veya daha da önemlisi mutlaka şart olduğunu kesin olarak görebiliriz. Kur yapma ayinlerinde şöyle şöyle bir kültürel bilmecelerin kullanıldığını bilmek yeterli değildir. Sadece hangi bilmecelerin böyle bir amaç için kullanıldığını bilmek bir zarurettir. Zıtlık bilmeceleri, zıtlık ihtiva etmeyen bilmecelerden daha sık mı kullanılıyor? Eğer zıtlık bilmeceleri kullanılıyorsa, en yaygın ve en çok kullanılan zıtlık bilmeceleri hangi tiptir? En yaygın ve en çok kullanılan tip, yoksunluk çelişmesini ihtiva eden tip midir? Alt türlerinin temel yapısal benzerliklerinin ortaya konulmadığı halk bilgisi türlerinin durumunda bile, şahsi metinlerin konteksinin kolayca kaydedilebileceği de farkedilmelidir. Bir başka ifadeyle, derleyici bir tip bilmece ile bir diğeri arasındaki farklılığı bilmese bile, derleyici hala saha metodolojisinin en başta gelen bir meselesi olan konteksi kaydeder.

Konteksi derlemenin önemi, özellikle fıkra incelemesinde daha açıktır. Konteksine ait bilgi olmayan fıkrala-

rın eş metinleri (varyantları), yayılma (diffüzyon) yollarının tarih-coğrafya metodunu kullananlarca örülmesinde, aynı kökten gelme derecesine karar vermede ve alt türlerin bir sıra dahilinde gelişmelerinin varsayımında değersiz olabilir, fakat yine de konteksi olmayan fıkralar sosyal bilimciler için sınırsız değere sahiptir. Kontekse ait yapıyı oluşturan en hayati iki unsur; fıkrayı söyleyen kişi ve o fıkrayı dinleyen kitledir. Kendi tabii ortamında oluşan konteks, metni (ve aynı zamanda bir durumda tabuya has leksikal bir unsur kullanılacaksa, ama başka bir durumda değil, belli ölçüde dokuyu da) etkileyebilir, fakat esas itibarıyla soyut olarak yayımlanmış örneklerin böyle bir etkisi yaygın değildir. Bu durum bir kısmı itibarıyla halk bilimcilerin süslenmemiş, hatta çoğunlukla da hiçbir değerlendirmeye tabi tutulmamış metinlere aşırı tutkun eğilimleri sebebiyledir. Dinleyici gurubu veya kendilerine gönderme yapılanların etkisi, güney Endiana'daki küçük bir kollejde Dean Men'dan (Erkekler Dekanı) 1961'de derlenen şu fıkrada gösterilebilir:

Bir akıl hastahanesinde kalanlara şu üç şeyi yaparlarsa serbest bırakılacakları söylenir. Akıl hastaları sol elleriyle, sağ el bileklerine, sağ dirsek ve sağ omuzlarına dokunacak veya onları işaret edecek ve bunu yaparken de "Bu benim bileğim", "Bu benim dirseğim" ve "Bu benim omuzum" diyeceklerdir. Üç gönüllüden ilki psikiyatriste yaklaşır ve bileğine dokunurken "Bu benim bileğim" der. Ancak, testin ikinci kısmında hasta "Bu benim dirseğim" derken yanlışlıkla tekrar bileğine dokunur. Psikiyatrist, "Üzgünüm, sen şurada beklemek zorundasın" der. İkinci kişi bilek

ve dirseğine dokunmada başarılı olur, ancak "Bu benim omzum" derken, omuzu yerine dirseğine dokunur. Üçüncü hasta bütün hedefleri doğru olarak gösterir ve onları doğru bir şekilde tanımlar. "Tebrikler" der psikiyatrist "Şahaneydi". Biz senin en kısa zamanda serbest bırakıldığını göreceğiz. Ama söyler misin, sen bunu bu kadar iyi nasıl yaptın?" "Oh" der hasta, başını işaret ederek "Ben sadece popomu kullandım."

Bu fıkrada İhtiyati Deniz Kuvvetleri toplantısında yetişkin bir erkek tarafından dört kişiden oluşan bir erkek grubuna anlatılmıştır. Bu durum, Amerikan erkeklerinin kendi erkekliklerini diğer erkeklerle bazı cinsel muhtevalı fıkralar anlatmak suretiyle gösterme girişiminin tipik bir örneğidir. Tarafımdan sorulan soruya verdiği cevapta bu fıkranın anlatıcısı, dinleyenlerin içinde kadınlar olduğunda kendisinin fıkraya alternatif bir sonuç koyduğunu, yani "Oh, ben sadece kafamı kullandım" ifadesini yerleştirdiğini belirtmiştir. Bu durumda anlatıcı, kafası yerine, poposuna hafifçe vurmaktadır. Fıkrayı anlatan kaynak şahıs, bu fıkrayı karışık bir dinleyici gurubuna anlatmasıyla ilgili bir durumu ve bu fıkrayı anlatmaya başlamasıyla ilgili bir hatırasını da bize anlattı. Fıkrayı anlatmaya başlayıp, yarısına geldiğinde anlatıcı, dinleyici gurubunun içinde rahatsız bir şekilde kıpırdanan ve kaşlarını çatıp, sinirli bir şekilde bakan bir kadın bulunduğunu farketmiştir. Açıktır ki, bu kadın dinleyici fıkranın sonundaki espiri cümlesinin "sadece erkekler için" olduğunu bilmekte ve tabu kelime "popo" nun söylenmesini beklediği için utanmaktadır. Anlatıcı, fıkranın kadın için uygun olmayacağını düşün-

düğü için anlatımı keser. (Bu durum, kendiliğinden dinleyicinin tavrının, yani yüz ifadesinin, bir hikaye anlatımını nasıl etkileyebileceğini gösterir.)

Burada bir konteks hakkındaki bilginin metin ve dokudaki eş metinleri (çeşitlemeleri) açıklayabileceği ispat edilmektedir. Diğer taraftan, kontekse ait bilgi mümkün olmasaydı, halk bilimci metnin espri cümlesinde değişikliğe sebep olan hususi sebebe karar verme imkanına sahip olmadan alternatif metne sahip olabilirdi. Konteks her zaman tahmin edilemez. Anlatıcının kimliği, dinleyicinin kimliği kadar hayatidir. Hususiyetle, dinleyicinin cinsel durumunun metin ve dokuyu etkilemesinde olduğu gibi, anlatıcının cinsel kimliği de kritik bir faktör olabilir. Bu durum daha yakın bir zamanda derlenmiş kılıbık koca anlatmasının iki eş metninin karşılaştırılmasıyla görülebilir.¹⁸

Üç kılıbık koca, karılarından öç almaya karar verirler. Kılıbık olduklarından, bunlar gerçekten isyan edemez ve bundan dolayı karılarına boyun eğmeye ve kendilerine söyleneni tamı tamına yapmaya karar verirler.

Bir ay veya daha uzun bir süre sonra, bu üç erkek bir barda biraraya gelirler. Birincisi der ki; “Tamam, biz akşam yemeği yiyorduk ve ben kazara çok küçük miktarda bir damla yemek yağını masa örtüsünün üstüne döktüm. Bunun üzerine, karım dedi ki; ‘ Haydi devam et, yemek yağını masanın her yerine dök!’ Ben de onun dediğini yaptım; yağlı yemek tabağını masanın üstünde ters çevirdim; yağlı şeyi masanın her tarafına sıvadım. Kesinlikle karımdan öcümü aldım!”

İkincisi başlar; “Şöyle ben kapı-

dan içeriye giriyordum ki, ben kapıyı kapatırken bir rüzgar çıkıp hızla kapıyı itti ve kapı sert bir şekilde çarpılarak kapandı. Karım bana içeriden bağırarak dedi ki; ‘Haydi devam et; menteşeleri de sök!’ Ben de öyle yaptım; körolasınca kapıyı tam da menteşelerinden söktüm. Kesinlikle karımdan öcümü aldım!”

Üçüncü der ki; “Biz yataktaydık ve ben karımla sevişmek istiyordum ve onun etrafında dönüp duruyordum. Karım dedi ki; ‘Kes şunu!’ Ben de yaptım.” üçüncü kişi arkadaşlarına dönüp; “Bu şeyleri (kadın cinsel organlarını arkadaşlarına göstererek) hiç bu kadar yakından gördünüz mü?” der.¹⁹

Bu fıkra otuz yaşında erkek bir öğretmen tarafından yirmiiki yaşında evli bir derleyiciye anlatılmıştır. Fıkra anlatılırken kaynak şahsın hanımı da oradadır ve fıkra bittiğinde, kaynak şahsın hanımı başka bir bitişe şöyle anlatmıştır:

“... ve ben karımın etrafında dönüp duruyordum ki karım; ‘Öldür şunu’ dedi. (Kaynak şahsın hanımı bunu söylerken bir elini sarkaç gibi sallayarak bir el hareketi yapmaktadır.) Bu şeyleri (yerinden koparılmış olan erkeklik uzuvlarını) geriye nasıl koyarsın?”

Metin değişikliğinin konteksiyle içiçe geçmiş olan ilişkisinin psikolojik önemi burada çok açık bir şekilde görülmektedir. Erkeğin versiyonu kadın cinsel organını ortadan kaldırırken, kadının versiyonu çapulcu erkeği hadım etmektedir. Değişen espri cümleleri batı kültüründeki erkek ve kadın cinselliğiyle ilgili çeşitli psikoanalitik hipotezleri desteklemektedir.

Ancak burada belirtmek istenen az da olsa kontekse ait bilgi olmadan, bu fıkrada kaynak şahısların cinsiyeti ve yakınlık dereceleri kontekse ait bilgidir, eldeki metnin çok daha az anlam kazanmasıdır.

Daha önce de belirtildiği üzere, dokuya ait özellikler kendiliklerinden bir halk bilgisi türünün tarifinde yeterli veya yetersiz değildir, onlar halk bilgisi formlarının tarifinde bazı tamamlayıcı değerlere sahip olabilir. Aynı şey kontekse ait özellikler için de aynen söylenebilir. Yalnız başına konteks bir türü her zaman açıklayamaz, çünkü mevcut sosyal duruma bağlı olarak ortaya çıkan boşluk belli sayıdaki türlerden herhangi biriyle doldurulabilir. Örneğin; çocuklar arasındaki başkaları üzerinden avantaj elde etme sanatı yarışmasında bir çocuk bir bilmece, fıkra, aldatıcı masal, satışma veya tekerleme kullanabilir. Diğer taraftan, kontekse ait bilginin, bir türü diğerinden ayırmada kritik bir özelliğe sahip olduğu durumlar da vardır. Böyle bir durum, bir bilmece veya atasözünü ihtiva eder. Bilmece ve atasözlerinin her ikisi de konu yorumlaması temeli üzerine kurulurlar ki, bu kuruluş çoğunlukla metaforlarla ilgilidir. Ancak, bilmece ve atasözlerinde kastedilen nesne tahmin edilmek zorundadır, muhtemelen cevap bilmeceyi soran tarafından bilinir, fakat kendisine bilmece sorulan tarafından bilinmez. Atasözlerinde, kast edilen husus hem kullanan ve hem de dinleyicinin ikisi tarafından da bilinir. Sokolov, atasözünün bilmeceye dönüştürülmesinin bir tonlama veya konuşma şekli meselesi olduğunu ileri sürmüştür. Sokolov diyor ki; “bazen konuşma şeklindeki tek bir değişiklik yoluyla bir atasözünü, bir bilmeceye dönüştürülür: ‘Hiç bir şey onu incitmez, fakat o her zaman inler.’ Atasöz-

zünde ifade edilen şeyler, iki yüzlü biri ve fakir biridir. Fakat bilmece, aynı kelimeler kullanılmak suretiyle bir domuz kast edilir.”²⁰ Fakat şu husus da açık bir şekilde belirtmelidir ki, atasözünü konteksi, bilmece konteksiyle aynı değildir. Dokuya has (yukarıdaki verilen örnekteki tonlama veya konuşma şeklinin değişmesi hususunda) reddedilmeyecek farklılıklar vardır, fakat temel farklılık kontekse aittir. Zamanındaki farklılıklardan sorumlu olanlar kontekslerdeki farklılıklardır. Ya A şahsı B’ye kastedilen nesneyi, yani domuzu, bir bilmece olarak soruyor yahut da A şahsı B’ye B tarafından halihazırda bilinen bir hareketi bir atasözünü vasıtasıyla yorumluyor. Konteks hayatidir. Aşağıdaki Burma metnini ele alalım:

Ma thi thu kyaw thwar:
Thi thu phaw sar:
Bilmeyen üstünden geçer;
Bilen çıkarıp yer.

Burada bir bilmece olarak kastedilen nesne (cevap) patetes (veya yer altında büyüyen her şey)dir. Bir atasözünü olarak; buradaki ifade açık bir şekilde görünmeyen değerli herhangi bir şeyi görmezden gelen herhangi bir kişinin içinde bulunduğu çeşitli durumlara uygulanabilir. Böyle durumlarda, kontekse göre değerlendirildiğinde bu bir atasözüdür. Kaynak şahıs bu metnin bir bilmeceye daha çok, bir atasözünü olarak kullanıldığını belirtti. Sadece tek başına metin özellikleri elde olsa (özellikle de tonlama ve konuşma şekli kaydedilmemiş olsa) bir kişi bu eksikliğin bir tarif yapmada bilim adamlarını ne kadar büyük bir yanlışlığa sevk ettiğini kolayca görebilir. Burmalı olmayan birisinin sadece metinden hareket ederek bunun bir atasözünü olabileceğini tahmin edebileceği şüphelidir.

Halk bilgisi türlerinin tamamı için konteksin derlenmesi hayati değerdedir, ama konteksin derlenmesi atasözleri, jest ve mimikler için bir mecburiyettir. Buna karşılık atasözleri derlemelerinin büyük bir kısmı sadece metinleri verir. Bu ise konteksiz bir halk bilgisi derlemek demektir. Halk bilgisinin kalıplaşmış sabit bir türünün örnekleri olan atasözleri kendi ana dillerinde derlenmek zorundadır ki, böylece doku da korunabilsin. Ama kontekse ne demeli? Konteks de doku kadar önemlidir, fakat hemen hiç bir derlemede kaydedilmemiştir. Konteksin derlenmesinin mecburi olduğunu göstermek için son bir örnek olarak Burma dilinden bir başka atasözünü ele alalım:

Sait ma so: bu:

Kywé mi: to dé

ifadesini şu şekilde tercüme etmek mümkündür; “Kızgın değilim ama öküzün kuyruğu kısıdır.” Hem metin, hem de dokunun her ikisini de kaydetmiş olsak bu atasözünün anlamını söyleyebilir miyiz? Ne zaman, nasıl ve niçin bu atasözünü kullanılmış olabilir biliyor muyuz? Bir tür benzetmeyle bir atasözünü metnini, suyun üstünde duran ve çıplak gözle kolay bir şekilde görülebilen buzulun üst kısmı gibi düşünmek faydalı olabilir. Buna göre böyle bir atasözünü görünmeyen veya yüzeyin altında kalan bir temele dayanmaktadır, fakat tecrübeli bir halk bilimci derinlikleri nasıl ortaya çıkarması gerektiğini bilir. Meseleyi bir başka şekilde ele alırsak, bir atasözünü T. S. Elliot’un “karşılıklı objektiflik” düşüncesine benzetilebilir. Buna göre; hususi bir his veya tavrı uyandırma görevi gören hususi bir durum veya olaylar zincirinin ifadesi atasözüdür.²¹ Bunun sonucuna göre, atasözünün uyandırdığının ne olduğundan bahsetmeksizin

bir atasözünü tartışması yapmak, kinayelerin ne ima ettiğini bilmeksizin, edebi kinayeleri incelemek gibi yararsız bir şeydir. Sözlü edebiyat varsa aynı zamanda sözlü veya yerli edebi eleştiri de vardır. Halk bilimciler sadece salt metni kaydetmek ve ihtiyaç duyulan bütün tahlilleri (veya edebi eleştiriyi) yapabileceklerini farzetmekle yanlıya düşmüşlerdir. Kaynak şahsın verdiği malzeme hakkındaki düşüncelerini belirtmesi çok nadir olarak teşvik edilmiştir. Halbuki bu husus en çok teşvik edilmesi gereken bir özelliktir. Kaynak şahıslara anlattıkları malzemenin önemi hakkında ne düşündükleri sorulmalıdır. Mahalli edebi eleştirinin derlenmesi halk bilimciler tarafından yönlendirilen standart tahlil tiplerine hiç bir şekilde engel olmaz. Ama, Melville Jacobs’un Clackamas Chinook sözlü edebiyatını çok mükemmel bir şekilde tahlil etmesi yanında, aynı malzemenin Clackamas Chinooklar’ın kendileri tarafından yapılan tahlillerde olmalıydı.

Yukarıda bahsedilen Burma atasözüne gelince, söylenmeyenlerin, söylenenlerden çok daha önemli olduğunu bir kişi oldukça rahat bir şekilde görebilir. Aslında başka kültürün mensupları için yalnız başına metin, hemen hiç anlamı olmayan bir şeydir. Herşeyden önce, Asya ve Afrika kültürlerindeki pek çok atasözlerinde olduğu gibi, atasözünü bir masaldaki son cümledir.

Bir çiftçi çift sürmek için tarlaya gider. Sabahtan öğleye kadar çalışır. Çiftçi açtır ve karısının öğle yemeğini getirmesini beklemektedir. Bir kaç saat sonra, adam daha fazla bekleyemez. Pulluğu çeken öküzün kuyruğunu keser. Kuyruğu pişirir ve yer. Nihayet karısı, çiftçi için hazır-

ladığı yemekle gelir ve kocasına kendisine kızgın olup, olmadığını sorar. Adam şöyle cevap verir; “Kızgın değilim, fakat ökünün kuyruğu kısadır.”

Şimdi biz bu atasözünün anlamı hakkında biraz fikre sahibiz, fakat onun kullanılışı hakkında ne deriz? Bu atasözü bir kişinin, birisine birazcık kızgın olduğunda kullanılır. Başka bir ifadeyle, bir kişi kızgındır ama bağışlayabilir. Bu atasözü çoğunlukla bir koca tarafından karısına karşı veya kadın tarafından kocasına karşı kullanılır. İdeal olarak, bir derleyici kaydettiği metnin konteksini kendisi gözlemelidir. Halbuki, pratikte bir kaynak şahsın bir derleyici veya derleyicinin teybine konuştuğu ortamda çoğunlukla suni bir konteks vardır. Böylece profesyonel halk bilimcinin deneysel olarak direkt bir şekilde gözlemleyemeyeceği durumlardaki aydınlığa çıkararak konteksi araması onun üzerine aldığı zorunluluktur. Faydalı bir teknik, kaynak şahıstan atasözünün uygun bir şekilde aktarıldığı uydurma bir durum yaratmasını istemektir. Ne yazık ki, bütünü itibarıyla, halk bilimciler “Nerede, ne zaman ve kim tarafından bir söyleyişin kullanıldığını” belirten tamamlayıcı bilgiyle kendilerini sınırlamayı tercih etmektedirler. Başka bir ifadeyle, halk bilimi dergilerinin çoğunda yayımlamak için bir kişi sadece atasözünün salt metniyle onun bir derleme olduğunu gösteren bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Yani şöyle diyebiliriz; atasözü metnin yanın-da; Endiana eyaleti, Bloomington şehrinde, 31 Temmuz 1962’de, Birmanya Magwel’den göç etmiş bir yerli olan Maung Than Sein’den derlenmiştir kaydı bulunmaktadır. Fakat bu bize atasözünün anlamını veya onun nasıl kullanıldığını söyler mi? Bir kaynak

şahsın adını, adresini, derleme yerini ve zamanını kaydetmekte bir yanlışlık yok, fakat bir kişi bunları kaydetmekle konteksi kaydettiğini düşünerek kendisini kandırmamalıdır. Böyle çok sınırlı bir bilgi bir başlangıçtır ama bir son değil.

Doku, metin ve konteksin hepsi derlenmek zorundadır. Kaydedilmelidir ki, doku, metin ve konteksin herbiri yapı bakımından tahlilin konusu olabilir. Büyük ve küçük çaptaki üniteler herbir seviyede ayrılabilir. Hususi bazı türlerin büyük çaptaki örneklerle doldurulabilen kontekslerinde küçük boşluklar vardır. Mevcut bir kontekse ait boşlukta, yani küçük çapta protesto ile ilgili olanda fıkralar, atasözleri, jest ve mimikler ve halk türküleri gibi çeşitli sayıda farklı türler kullanılabilir. Diğer taraftan, mevcut bir tür, örneğin bilmece, muhtelif sayıda farklı kontekslere ait boşlukları doldurabilir. Bu durum tamamen metnin yapısının tahliliyle paraleldir. Örneğin; masalın yapısı söz konusu edildiğinde, metinlerdeki büyük çaptaki boşluklar küçük çaptaki çeşitli ünitelerle doldurulabilir, yani farklı motifler (motif yerine geçen yapılar) mevcut bir motif bütünlüğü içinde kullanılabilir. Dahası aynı motif (küçük çaptaki ünite) farklı motiflere yer verebilen yapılar (büyük çaptaki ünite) içinde kullanılabilir.²² Doku da aynı tarzda tahlil edilebilir.

Bu üç seviye arasındaki içiçe geçmiş bulunan ilişki incelenmek için beklemektedir. Kontekste meydana gelen bir değişiklik dokudaki bir değişikliği açık bir şekilde etkiler. (Örneğin; bayan bir anlatıcı veya dinleyici kullanılması yasak bir kelimeyi daha hafif bir ifadeyle değiştirmeye sebep olabilir.) Daha önceki bir atasözü incelemesinde metne ait yapının dokuya ait yapının önemini nasıl ortaya koydu-

ğu açıklanmıştı. Örneğin; her iki kısmı birbirine eşit bir atasözünün birinci ve ikinci kısmı birbiriyle kafiyelidir: Kaynayan kahve bozulmuştur (Coffee boiled is coffee spoiled).²³ Elinizdeki bu incelemede, bilmece metinlerinin bilmece konteksinin yapısının önemini ortaya koyabileceği ifade edilmektedir. (Yani kur yapma ayinlerinde zıtlık bilmeceleleri kullanılır.)

Başlangıçta ortaya attığımız zihin karıştırıcı halk bilgisinin tarif edilmesi problemine gelince, halk bilimcilerin ilk görevinin metnin tahlil edilmesi olduğu görülür. Metin; doku ve kontekse göre daha az değişen bir yapıya sahiptir. Belli bir kalıp halinde olmayan serbest türlerde dokuya ait özellikler bu türleri tarif etme sırasında çok az değere sahip olabilir. Kalıplaşmış, sabit türlerde ise dokuya has özellikler oldukça düzenlidir, fakat bu özellikler bir türle ilgili dağılımlarında nadiren sınırlıdır. Kontekse ait ölçüler de aynı şekilde tarif amacıyla ele alındığında sınırlı bir değere sahiptir. Ancak, halk bilgisinin çeşitli türlerinin muhtemel en iyi tarifleri bu üç seviyenin hepsinin tahliline dayananlar olacaktır. Bu sebeple, halk bilimciler için doku tahlilini dilbilimcilere ve konteks tahlilini kültürel antropologlara bırakmak ciddi bir yanlış olur. Çok iyi yetişmiş bir halk bilimcinin bu üç seviyenin hepsini tahlil etmeye girişeceği umulur. Bu üç seviyeye uygun olarak bütün türler büyük bir dikkatle bir defa tarif edildikten sonra, nakledilme yolları gibi harici başka ölçülere dayanarak yapılan müphem tariflere bağlanıp kalmak mecburiyeti ortadan kalkacaktır. Daha da ötesi, şu ana kadar esas itibarıyla metne bağlı kalan halk ve halk bilgisi arasındaki vazgeçilmesi imkansız ilişki, bu sayede kendine uygun olan dikkate sahip olacaktır.

NOTLAR

* Bu makalenin İngilizce aslı için bkz. Alan Dundes." Texture, Text and Context," in Interpreting Folklore. Bloomington: Indiana University Press, 1980. ss. 20-32.

Metnin Türkiye Türkçesi'ne çevirisinde "Context" kelimesine karşılık olarak Türkçe'de "Bağlam" kelimesinin kullanılması teklif ediliyorsa da, bağlam tam olarak halk bilim terminolojisinde kullanılmayan, ya da "context"i tam olarak ifade etmeyen bir kelimedir. Diğer taraftan "context"e karşılık olarak kullanabileceğimiz, herhangi bir halk bilgisi türünün içinde anlatıldığı, içinde olduğu ve içinde tespit edildiği sosyal çevre ve şartları ifade edecek, bir başka terim de bulunmadığından, "context" terimini sadece bu makele için aynen kullanmayı ve yazarken Türkçe'de okunduğu gibi yazmayı tercih ettim. (Çevirenin Notu)

** Metin Ekici halen Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim Dalı'nda Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır.

1- İnanç ve tekvin anlamında olağanüstü inanmaları tarif etmek isteyen bir folklorcunun karşı karşıya kaldığı kaçınılmaz tehlike hakkında daha geniş bir inceleme için bkz. Alan Dundes, "Brown County Superstitions," *Midwest Folklore II* (1961) : 26-28.

2- Richard M. Dorson'a göre; halk bilgisi olan veya halk bilgisi kabul edilmek için bir unsur "insanların ağızında en azından bir kaç nesil yaşamak zorundadır." Bkz. Richard M. Dorson, *Bloodstoppers and Bearwalkers* (Cambridge, 1952); p.7. Dorson "gelenek" teriminin "sözlü" teriminden daha önemli olduğunu vurgularken, esas itibarıyla de halk bilgisini geleneksel sözlü metinler olarak tarif eder. Bkz. Richard M. Dorson, *American Folklore* (Chicago, 1964); p. 1. Ayrıca bkz. Francis Lee Utley, "Folk Literature: An Operational Definition," *Journal of American Folklore [JAF]* 74 (1961): 194.

3 - William Bascom meseleye şöyle yaklaşır;

“Bütün halk bilgisi sözlü olarak nakledilir, fakat sözlü olarak nakledilen her şey halk bilgisi değildir.” Bkz. William R. Bascom, “Folklore and Anthropology,” JAF 66 (1953): 285. Diğer taraftan halk bilgisinin tamamının sözlü olarak nakledilip, nakledilmemesi gerektiği sorusu hala durmaktadır.

- 4 - Francis Lee Utley, “Folk Literature: An Operational Definition,” JAF 74 (1961): 197, 204.
- 5 - Elli - Kaija Köngäs Maranda, “The Concept of Folklore,” Midwest Folklore 13 (1963): p.85.
- 6 - Bu tartışma aynı zamanda halk bilim araştırmalarında en temel terimlerin bile tarife ihtiyaçları olduğu konusuna kadar uzar. Eğer varsa “versiyon” ve “varyant” arasındaki fark nedir? Stith Thompson’a göre “ halk bilgisinin bir parçasının her bir örneğini varyant olarak adlandırmak alışkanlıktır veya âdettendir.” Fakat “bir konuşmacının düşüncesinde varyant kelimesi akla gelen ilk terim değilse, konuşmacı büyük bir ihtimalle versiyon terimini kullanacaktır.” Thompson diyor ki; “diğer türlü bu iki terimin kullanımında bir fark yoktur.” Fakat farklılık sadece halk bilimcinin düşünce dünyasının subjektif olması meselesi midir? Bir kişi bir atasözü veya masalın on tane metnini incelese, versiyonlar ve varyantlar arasında ayırım yapabilir. Thompson’un söylediklerinin tersine, bir metnin herhangi bir tekrarı bir versiyondur. Buna göre, bir kişi bir atasözünün on tane metnini elde etse, o kişi, o atasözünün on tane versiyonunu elde etmiş olur. Yani her metin bir versiyondur. Daha tipik formlardan az veya çok uzaklaşan versiyonlar, varyantlar olarak değerlendirilebilirler. Buna göre de; bütün varyantlar versiyonlar olarak kabul edilmek zorundadır, fakat bütün versiyonlar varyantlar olarak kabul edilmek zorunda değildir. Buradaki çok bariz zorluklardan ilki “tipik formlar” a karar vermek ve ikincisi de bir versiyonun varyant olarak ifade edilmeden önce ne kadar farklı olması gerektiği sorusudur. Thompson’un görüşü için bkz.

“varyant” maddesi, Maria Leach; ed., The Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, Vol. 1 (New York, 1950) pp. 1154-55.

- 7 - Archer Taylor, The Proverb (Hatboro, 1962), p. 3. Bu tür düşünce, Richard Chase tarafından halk bilgisinin tabii olup, olmadığını söylemek için “bir otorite” (profesyonel halk bilimci) olunması gerektiğini açıklarken savunulan mistisizmden çok uzaklaşmış değildir. “Hissederek, kafa derinde meydana gelen bir karıncalanmayla, içinde tarif edilmez bir şey duyarak sen bir şarkıyı işittiğini veya bir masal anlatıldığını veya bir müzik tonunun çalınmakta olduğunu anlarsın.” American Folk Tales and Songs, (New York, 1956), p.19. Bir kişi gelecek nesil halk bilimcilerin, halk bilimine bu şekilde yaklaşılmasından gelecekte de tatmin olmaya devam edip, etmeyeceklerini merak eder.
- 8 - Stith Thompson, “Narrative Motif-Analysis as a Folklore Method,” Folklore Fellow Communications No. 161 (Helsinki, 1955), p.7; “Folktale,” Maria Leach, ed., the Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, Vol. 1 (New York, 1949) p. 408.
- 9 - Üç sayısı sadece halkın uğurlu kabul ettiği bir sayı değil, aynı zamanda halk bilimcilerin de uğurlu kabul ettikleri bir sayıdır. Amerikan halk kültürünün Avrupa’dan göç edenler tarafından meydana getirilen kısmının halk bilim araştırmalarında kullanılan çoğu tasnif şeması, diğer disiplinlerde olduğu gibi, herkes tarafından bilindiği üzere üç kısımdır. Halk bilimciler halk anlatmalarının alt grupları olan; masallların; hayvan masalları, günlük masallar ve fıkralar/aneddotlar şeklinde alt gruplara ayrılmasına ve motiflerin; aktör, unsur ve olay şeklinde ayrıldığını bilmektedir ve böyle üçlü bir ayırmadan rahatsız olmazlar.
- 10 -Doku hakkında bir inceleme için bkz. Alan Dundes, “Trends in Content Analysis: A Review Article,” Midwest Folklore 12 (1962): 36. Hususi bazı türlerde özel olarak dokunun konu edilmesiyle ilgili olarak bkz. Thomas A. Sebeok, “The Tex-

-
- ture of Cheremis Incantation,” *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 125 (1962): 523-537; Maung Than Sein and Alan Dundes, “Twenty-Three Riddles from Central Burma,” *JAF* 77 (1964): 72-73.
- 11 -C. W. von Sydow, *Selected Papers on Folklore* (Copenhagen, 1948), pp. 12-13.
- 12 -En mükemmel ve tafsilatlı girişimlerden birisi Charles T. Scott’ın “A Linguistic Study of Persian and Arabic Riddles: A Language Centered Approach to Genre Definition” adlı, Texas Üniversitesi’nde hazırlanan yayımlanmamış doktora tezi-dir.
- 13 -Halk bilgisine ait yapı ve dil bilgisine ait yapı arasındaki ayrımın daha geniş bir incelemesi için bkz. Robert A. Georges and Alan Dundes, “Toward a Structural Definition of the Riddle,” *JAF* 76 (1963): 117, pp. 15, 18.
- 14 -Thomas Rhys Williams’ın “The Form and Function of Rambuan Dusun Riddles,” *JAF* 76 (1963): 95-110 ve John Blacking’in “The Social Value of Venda Riddles,” *African Studies* 20 (1961): 1-32 gibi şahane makaleleri bile beklediğimiz çok sağlam bilgi vermeyi becerememiştir.
- 15 -Robert A. Georges and Alan Dundes, “Toward a Structural Definition of the Riddle,” *JAF* 76 (1963): 111-118.
- 16 -Bu tip kayıtlar Maung Wun, “Burmese Riddles,” *Journal of The Burma Research Society* 40 (1957): 2’den ve Y.M. Sokolov, *Russian Folklore*, trans. Catherine Ruth Smith (New York, 1950) p. 283’ten alınmıştır.
- 17 -Bkz. Martha Wolfenstein, *Children’s Humor* (Glencoe, 1954) pp.114-115.
- 18 -Bu anlatma, Motif N13’tür. Buna göre kocalar, karıları onlara ne yapmaları gerektiğini söylediğinde aynen yapacaklarına dair sözleşirler. İngilizce versiyon için bkz. E. M. Wilson, “Some Humorous English Folk-Tales, Part Two,” *Folk-Lore* 49 (1948): 282-283. Bu anlatmanın New York’un yukarı kısmındaki bir gazetede 1840’ta yayımlanan orijinal bir versiyonu, yakın zamanda Julia Hull Winner’in “Wit and Humor A Century Ago,” *New Folklore Quarterly* 19 (1963): 56-61’de yeniden yayımlanmıştır. Elinizdeki bu makalede yer alan metin ise Kansas eyaletinin Lawrence şehrinde, Mayıs 1963’te bayan Betty Ann Henderson tarafından derlenmiştir.
- 19 -1962’de İndiana eyaletinin Bloomington şehrinde duyduğum bir versiyona göre olaylar biraz daha farklıdır. Buna göre, fıkradaki birinci kocanın durumundan itibaren olaylar şöyle anlatılır: Arabasıyla evine gelen koca, arabayı park etmek için garaja doğru dönerken kazara birazcık bahçe çimlerini ezer. Bunu gören karısı der ki; “ Tamam, iyi ettin. Bütün çiçekleri ez.” İkinci koca evinde bir koltukta otururken uyuklamaya başlar ve kazara elindeki sigara koltuğa dokunur ve koltukta küçük bir yanık deliği oluşur. Karısı der ki; “ Tamam iyi ettin. Bütün mobilyaları yak.” Üçüncü kocanın anlatıkları, makalenin içinde geçen fıkradaki üçüncü kocanın söylediği ve yaptıklarıyla aynı olup, yalnız bu versiyonda üçüncü kocanın söylediği kabul edilen ve fıkrada espiri cümlesini oluşturan kısımda anlatıcı iki elini birleştirerek bir bardak halinde getirir ve bilinmeyen bir nesneyi orada gizliyormuş gibi yapar. Şu da kaydedilmelidir ki, kazara olsa bile, burada verdiğimiz fıkra ve bundan önceki fıkra Amerikan fıkra kültüründe üç sayısının bir kalıp olarak kullanılmasını oldukça güzel izah etmektedir.
- 20 -Y. M. Sokolov, *Russian Folklore*, trans. Catherine Ruth Smith (New York, 1950) p. 285.
- 21 -T. S. Elliot, *Selected Essays*, New Edition (New York, 1950) pp.124-125.
- 22 -Alan Dundes, “ From Etic to Emic Units in the Structural Study of Folktales,” *JAF* 75 (1962): 102.
- 23 -Alan Dundes, “Trends in Content Analysis: A Review Article,” *Midwest Folklore* 12 (1962): 37.
-